

УДК 342.9

Білицький Я.Є.¹, Купін А.П.²

¹ студ. гр. Ю-313м НУ «Запорізька політехніка»

² канд. юрид. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

ПРАВО НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Україна залишається серед лідерів за кількістю звернень проти неї до Європейського суду з прав людини. Значна кількість рішень, що ухвалюється цією міжнародною інституцією, засвідчує недосконалість та неефективність забезпечення в Україні права на судовий захист і, зокрема, права на правову допомогу.

Проблема забезпечення права на правову допомогу не обмежується окремою державою, а привертає увагу міжнародної спільноти, тому можна вести мову про інтернаціоналізацію стандартів надання правової допомоги.

Міжнародно-правові акти передбачають право на справедливий суд і доступ до суду як неодмінний його елемент, підкреслюючи поряд з цим, що вказане право не може бути ефективно реалізовано без забезпечення права на правову допомогу. Посилання на обов'язок держави забезпечити особі реальний, а не формальний доступ до суду, що містяться в низці міжнародно-правових документів, рішень Європейського суду з прав людини, рекомендаціях і резолюціях Комітету міністрів Ради Європи, у тому числі передбачає необхідність реальної реалізації права на правову допомогу.

У той же час відсутність ефективної системи правової допомоги, зокрема безоплатної для малозабезпечених, істотно перешкоджає доступу до правосуддя. Вимогу про доступність правосуддя буде додержано лише тоді, коли буде створено ефективну систему надання правової допомоги, особливо малозабезпеченим.

Проблема вільного доступу громадян до правосуддя, безсумнівно, є однією з базових в сучасних правових системах, що визнають на конституційному рівні ідеї правової держави, поділу влади та існування основних або невід'ємних прав людини. Причому, як писав відомий американський юрист Л.Г. Форер, «...доступ всіх громадян до правосуддя не можна порівняти з правом на забезпечення роботою, освітою, житлом, медичним обслуговуванням, якими б важливими вони не були. Справедливе правосуддя – основа нашої політичної системи». Без суду, що виступає «рівним серед перших», що здійснює контроль за діяльністю влади законодавчої і виконавчої, права і свободи людини не можуть бути належним чином захищені – як у випадку, якщо загроза виходить від самих цих властей, так і у випадках, коли суб'єктивним правам і свободам людини загрожує інша людина. Поряд з принципом незалежності судової влади принцип вільного доступу до правосуддя природним чином складає основу сучасної концепції справедливого, або належного правосуддя.

Саме тому необхідною ознакою правової держави сьогодні визнається доступність правосуддя, важливим елементом якого є право на правову допомогу. Адже «і суддям, і практикуючим адвокатам, і розумним людям очевидно, що в більшості випадків... люди без адвоката не отримують правосуддя того ж за якістю, як інші, і з успіхом відсторонені від реального доступу до судової системи».

Таким чином, цінність доступності правосуддя неприпустимо зводити виключно до наявності системи відповідних органів держави, які уповноважені розглядати та вирішувати спори про право. Цінність принципу доступності полягає також у передбаченні окремої процесуальної форми розгляду таких спорів та конфліктів, встановленого процесуальним законом порядку вирішення справ судами, здатності скористатися закріпленими процесуальними правами без будь-яких правових чи фактичних перешкод. Так, згідно з практикою Європейського суду з прав людини, держава повинна гарантувати допомогу правника, якщо «це необхідно для забезпечення реального доступу до правосуддя або у разі, якщо у деяких категоріях справ за внутрішнім законодавством деяких держав-учасниць є обов'язковим юридичне представництво, або ж у разі складності процесу» (рішення Європейського суду з прав людини у справі Айрей проти Ірландії від 09.10.1979 р.).

На виконання стандартів, виведених Європейським судом з прав людини, у більшості держав – членів Ради Європи запроваджено процедури надання правової допомоги безоплатно або за доступну плату не тільки в кримінальних, але й в цивільних та адміністративних справах.

Так, у розумінні Європейського суду право на правову допомогу є передумовою існування та визначальною складовою ширшого за своїм обсягом та значенням права на доступ до суду, гарантованого ст.6 Конвенції. У рішенні у справі «Ван Гейсегем проти Бельгії» від 21.01.1999 р. Суд, зокрема, наголосив на переважному значенні забезпечення належного захисту обвинуваченого, визнав право кожної особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального злочину, на ефективний адвокатський захист одним із атрибутів справедливого судового процесу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що доступ до правосуддя – основний елемент кожної правової системи. Основоположний принцип будь-якої правової системи полягає в тому, що вона повинна гарантувати реально діюче право на рівний доступ до правосуддя. Право на правову допомогу – один з аспектів доступу до правосуддя та права на справедливий судовий розгляд.

Значимість такого підходу полягає в тому, що складність юридичних процедур і самої судової системи вимагають, щоб судовий розгляд був справедливим. Принцип справедливості слухань породжує інтуїтивне відчуття, що люди мають право на реальну можливість бути вислуханими в суді, коли вони стикаються з юридичними проблемами. У цьому сенсі сторони повинні мати юридичну підтримку з боку тих, хто розбирається в правовій системі і функціонуванні системи правосуддя. Саме тому правова допомога стає невід'ємною частиною правосуддя, у тому числі на його досудовому етапі. Більш того, «сила чи слабкість суспільства вимірюється висотою бар'єрів на шляху доступу до існуючої в ньому системи правосуддя. Інститут правової допомоги – один з інструментів доступу до системи правосуддя. Він відкриває двері в світ правосуддя для тих, чий соціально-економічний статус не дозволяє пробитися туди самому». Крім того, не може ставати підставою для незастосування принципу доступності правосуддя бідність людини. Влада зобов'язана гарантувати право на правову допомогу тим, хто не може самостійно собі її дозволити.